

הרע. דהיינו — שכר המתנת מעות. והוי כריבית ואסור⁽²⁵⁾.

אלא, או יתן לו זה וזה באמנה, או זה וזה בשוה.

ואם נתן לו באמנה, כשיבואו לחשב את שכרו נותן לו שכר כתף, [סבל המוליכו מביתו לחנות], ואם היה צריך גמל, נותן לו גם שכר גמל, ושכר פונדק.

אך שכר עצמו אינו נוטל, שכבר נתן לו שכרו משלם.

ומקשינן: שכרו משלם מהיכא קא יהיב ליה [היכן נתן לו]?

אמר רב פפא בצדוריי, [מוכר בגדי קנבוס] ששכרם קבוע — דיהבי להם בשכר טרחת מכירתם ארבע פרוטות למאה.

מתניתין:

כשם שיש דין אונאה במחיר הסחורה, כך

יש דין אונאה אף במטבעות⁽²⁶⁾. שכן מטבע היוצא בשוק נשחק מחמת השימוש בו, ונחסר ממשקלו. משנתנו באה ללמד מהו שיעור האונאה במטבעות.

כמה תהא הסלע חסירה ממשקלה, ולא יהא בה דין אונאה?

רבי מאיר אומר: אם חסרים בה ארבע איסרות לסלע, איסר לדינר. דהיינו — 1/24. שהסלע, ארבעה דינרים, והדינר 24 איסרים⁽²⁷⁾.

ורבי יהודה אומר: ארבע פונדיונות לסלע, פונדיון לדינר. דהיינו — 1/12. שהדינר שוה שש מעות כסף, והמעצה — שני פונדיונים.

ורבי שמעון אומר: שמונה פונדיונות לסלע, **שני פונדיונים לדינר**⁽²⁸⁾. דהיינו —

והרמב"ם בפירושו המשניות תרץ — משנתנו עוסקת במקומות שאין דרכם להקפיד על חסרון המטבעות, ורק אנשים קמצנים נמנעים מלקבלם. אבל במקום שנמנעים מלקבלם — חייב להחזיר לו את החיסרון.

והנה, בגוף הדין ד"כל דבר שבמדה ובמנין ובמשקל", נחלקו הראשונים:

דעת רש"י והתוס' [לקמן שם] — שהמקח בטל לגמרי.

אך דעת הר"י מיגאש [ב"ב צ א] — שאין הממקח מתבטל, אלא צריך להחזיר את האונאה אף בפחות משתות. ועיין לקמן בסוגיא זו במה שנעיר בזה.

28. הקשו התוספות, מדוע לא אמר "מעצה לדינר", שהרי הדינר שוה שש מעות?

25. רש"י. ועיין בתוספות שפרשו בענין אחר. ובבאור דבריהם עיין בתוס' הרא"ש וברש"ש.

26. כתב הטור [רכז] — "ואף במטבע יש בו אונאה", וכתב ע"ז הסמ"ע [סקכ"ו] — "קא משמע לן בזה, דאע"ג ד"כי תמכרו ממכר" כתיב, ומטבע אין בו מקח וממכר כל כך, קמ"ל".

27. הקשו התוספות — והרי אמר רבא [לקמן נו ב] — "כל דבר שבמדה במנין ובמשקל אפילו פחות מכדי אונאה — חוזר", ומדוע כאן אינו חוזר אלא בשיעור אונאה?

ותרצו — דהכא בתורת מטבע נתן לו ולא בתורת משקל. ולהכי אינו חוזר אלא בשיעור אונאה.

שתות⁽²⁹⁾, כשיעור האונאה במקח.

ובגמרא יבואר מאי שנא דין אונאה במעות
מדין אונאה במקח.

עד מתי מותר להחזיר את האונאה במעות?

בכרכיב, עד כדי שיראה לשולחני.

בכפרים שאין בהם שולחני — עד ערבי

שבתות. כשבא להוציאה עבור צרכי שבת,
אז ידע אם יקבלוה ממנו או לא⁽³⁰⁾.

ואם היה הנותן מכירה שהיא אותה סלע
שנתן לו, **אפילו לאחר שנים עשר חדש**
מקבלה הימנו⁽³¹⁾. ובגמרא יבואר שאינו
חייב לקבלה מן הדין, אלא מידת חסידות
היא.

ואם אינו רוצה לקבלה ממנו — **אין לו עליו**

ותרצו — כיון שרבי יהודה נקט "פונדיון",
אמר הוא — שני פונדיונים.

ובתוספות הרא"ש כתב — שהפונדיון היה
המטבע הרגיל אצלם.

29. לכאורה קשה ממשנתנו לדעת רב הנוכרת
לעיל [מט ב], ד"שתות מקח שנינו", ולא שתות
מעות.

דהכא לדעת רבי שמעון — אם מכר סלע
שוה כ' בכד', הוי אונאה, ואילו לדעת רב הוי
ביטול מקח, כיון דהוי שוה ה' ב'?

ואף לדעת שמואל שם, ד"שתות מעות שנינו"
קשה, דאף הוא מודה שגם "שתות מקח" הוי
אונאה, ואילו הכא, אם נתן לו דינר חסר ב'
פונדיונים פחות פרוטה, הוי מחילה, אף על גב
דעדיין הוי שתות מקח?

ותרצו התוספות: כאן מדובר שמכר לו טלית
שוה כד' מעות, בסלע, ונתן לו סלע חסר ארבע
מעות, דהיינו שתות מקח. [ועיין מהרש"א].

והקשו עליו הראשונים — אם כן הוי טעות
של המוכר, ומוכר לעולם חוזר, ומדוע שנינו
במשנה שחוזר עד כדי שיראה לשולחני?

ותרצו — דוקא כשמכר סחורה אמרינן
שיכול לחזור לעולם, כיון שהסחורה אינה בידו,
ואינו יכול להראותה.

אך כאן — שקיבל מטבע חסירה לידיו, הרי
יכול להראותה למומחה. ולכן אונאתו עד כדי

שיראה לתגר או לשולחני. תוס' רבינו פרץ,
והריטב"א.

30. רש"י, ועיין רש"ש. ובסמ"ע [רכז—ל]
הקשה — התינוח עני, שאין לו מטבעות אחרים,
ודאי יוציאה לכבוד שבת, אבל עשיר שיש לו
מטבעות רבים, שמא לא יוציאה?

ובאר — גם עשיר דרכו להוציא מיד את
המטבעות המסופקות ושומר בידיו את הטובות.

31. יש לדון, האם גם בתוך זמן האונאה [כגון
לפני ערב שבת] צריך שיכיר את המטבע, ומה
הדין אם אינו מכירה, וטוען — שמא לא זו
המטבע שנתתי לך?

יש שכתבו [פנים מאירות ח"א סי' ס] —
דבתוך הזמן, אף אם אינו מכירה חייב להחזיר
לו. כיון שהלה טוען ברי, והוא שמא, הוי כ"איני
יודע אם פרעתיך", ובזה — ברי עדיף.

ורק לאחר הזמן, דהוי ממדת חסידות,
נחתינן חד דרגא, לומר שאינו מקבלה אלא אם
מכירה.

אך דעת הט"ז [רכז] — דאף בתוך הזמן אינו
חייב להחזיר, אלא אם מכירה. אבל באינו יודע
פטור. וס"ל דהוי כ"איני יודע אם נתחייבתי".
וכן דעת הרמב"ם. עיי"ש בט"ז באורך, ובסימן
ע"ה בסופו.

אלא תרעומת⁽³²⁾.

ונותנה למעשר שני, כלומר – מותר לפדות באותה סלע החסירה כדי שיעור אונאה, פירות של מעשר שני, בשיעור סלע יפה.

ואינו חושש שמא דינה כמטבע שנפחת צורתו. כיון שמי שאינו מקבלה בשוויה בתורת מטבע אינו אלא נפש רעה. [קמצן וצר עין].

נמרא:

במשנתנו שנינו – "כמה תהא הסלע חסרה ולא יהא בה אונאה". משמע – שהשיעורים שנאמרו במשנה אינם נחשבים כאונאה, עד שיתיר עליהם משהו.

ורמיניה, [הקשתה הגמרא מהברייתא] – "עד כמה תהא הסלע חסירה, ויהיה בה אונאה".

משמע להיפך, שאם נחסרה כשיעור הנזכר במשנה, יש בה דין אונאה?

אמר רב פפא, לא קשיא.

לעולם, יש לומר שאם חסרה כשיעור הנזכר במשנה, היא אונאה.

ותנא דידן קא חשיב ממתה למעלה. שאין אונאה עד השיעור, ולא עד בכלל.

ותנא ברא [תנא חיצוני, ששנה את הברייתא] – קא חשיב מלמעלה למטה. דהוי אונאה עד השיעור הנזכר, ועד בכלל⁽³³⁾.

הנה בדין אונאה האמור במקח לא מצינו מחלוקת, ולכולי עלמא שיעורו בשתות. ואילו בדין אונאה האמור במטבע, נחלקו בכמה הוי אונאה.

ומקשינן: מאי שנא בדין אונאה דסלע, דפליגי בו בכמה הוי אונאה, ומאי שנא בטלית [דין אונאה האמור במקח וממכר] דלא פליגי?

אמר רבא: אכן נחלקו גם בטלית. אך מאן דתנא בטלית, שיעור אונאה בשתות, רבי שמעון היא. הנזכר במשנתנו, דשיעור אונאה במטבע אף הוא בשתות⁽³⁴⁾.

ואמנם התנאים החולקים עליו במשנה לענין מטבע, חלקו עליו גם לענין טלית.

אך אביי אמר: בטלית לכולי עלמא שיעור האונאה בשתות. כיון שעד שתות מחיל איניש.

33. לכאורה קשה, דהא עיקר התרוץ הוא דאמרינן – "עד ועד בכלל", והעיקר חסר מן הספר? ועיין מהר"ם שיף, וברש"ש.

34. לדברי רבא נמצא, דסתמא דמתניתין בטלית, כרבי שמעון. וכתב הרי"ף, כיון דקיימא לן הלכתא כרבא, אם כן אף כאן יש לפסוק כדעת רבי שמעון, דסתמא דמתניתין כוותיה.

32. לדעת הרמב"ם [מכירה יב – יב] – אם אין הסלע יוצאת בהוצאה כלל, חייב להחזיר לו אפילו אחר שנים עשר חודש מעיקר הדין.

ורק במקרה שהסלע יוצאת על ידי הדחק, אינו חייב מעיקר הדין אלא ממידת חסידות. [ועיין במגיד משנה שם].

ובדעת הטור [רכז] נחלקו הפוסקים [ב"ח ט"ז פרישה, וסמ"ע] אי סבר כרהמב"ם. עיין שם.

דאמרי אינשי, עשיק — לגביך. [בגדים לגופך קנה אפילו ביוקר] ושוי — לברסיד [מזון לאכילה — קנה בשויו⁽³⁵⁾] ⁽³⁶⁾.

ולכן אינו מקפיד אם קנה ביוקר, עד שתות.

אבל סלע [אם נתאנה במטבע], מקפיד אף בפחות משתות. כיון דלא סגי ליה [כיון שאינו יכול להשתמש במטבע פגומה זו] לא מחיל⁽³⁷⁾.

הגמרא דנה בגוף הדינים שנשנו במשנתנו:

גופא. שנינו בתוספתא בענין זה: עד כמה תהא הסלע חסירה ויהא בה אונאה?

רבי מאיר אומר: ארבעה איסרות לסלע, איסר לדינר.

רבי יהודה אומר: ארבעה פונדיונות לסלע,

פונדיון לדינר.

רבי שמעון אומר: שמונה פונדיונות לסלע, שני פונדיון לדינר.

יתר על כן, [לקמן יתבאר] מוכרה בשויה⁽³⁸⁾.

עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה, ולא נחוש שמא ישתמשו בסלע זה על מנת לרמות בו?

בסלע שנפחת והולך, מותר לקיימו עד שהגיע לשיעור שקל [חצי סלע]. ואין חשש שמא ירמו בו, כיון שהפחת ניכר בו.

אך אם פחת יותר משקל, אסור לקיימו. כיון שאין הפחת שלו ניכר לגבי שקל [שהרי רחב הוא כסלע, ונראה לעין כאילו שוקל לפחות כשקל]. ויבואו לסחור בו בתורת שקל.

אך דעת הרא"ש, דגרסינן הכא "רבה", ולא "רבא. כיון שלא מצינו בשום מקום שקבע רב אשי דברי רבא לפני אביי. וכיון דגרסינן רבה, אם כן הלכה כאביי, דבתראה הוא.

35. במסכת עבודה זרה [לדב] כתב רש"י "שוי — לשון זול".

36. הקשו תוספות: התינח נתאנה לוקח, נתאנה מוכר, מאי איכא למימר?

ועוד קשה, התינח נתאנה בכסות, נתאנה בפירות מאי איכא למימר? וי שלומר, דלא פלוג רבנן.

ועוד, עיקר הטעם הוא משום ד"סלע כיון דלא סגי ליה, לא מחיל" כדלקמן. אבל שאר דברים — כיון שראויים הם לגופם, מחלו עד שתות.

37. הקשה ה"בית אהרן", אם כן במה נחלקו התנאים? וכי נחלקו במציאות מתי הסלע אינה יוצאת בהוצאה?

ותירץ — לכולי עלמא אין הסלע יוצאת רק כשנפחת שתות, ונחלקו — האם גם בפחות משתות אינו מוחל שמע יתמעט עוד ויגיע לשתות.

38. רש"י כתב "מוכרה בשויה — בסלע יפה". כיון שלא פתחה כדי אונאה, מותר למוכרה בדמי סלע מעולה.

אך דעת הראב"ד שגם אם לא נחסרה בכדי אונאה, אסור לרמות בה לכתחילה.

ובפני יהושע באר דעת רש"י דהא דאסור לרמות לכתחילה בפחות משתות, הני מילי במקח של מטלטלין, שהלוקח מביאו לביתו להשתמש בו. אבל במטבע שנפחתה בפות משתות, כיון שעומדת להוצאה, ויכול להוציאה

אמר רבא, דיקא נמי כדברי אביי, שאין הכוונה לרובע דינר, אלא לרובע שקל — דיקא תני "רובע", ולא קתני "רביע". שמע מינה.

ומקשינן: למה ליה למתלייה לשיעור חסרון דינר ברובע שקל? היה לנו לומר בפשטות — בדינר עד מחציתו?

ומשנינן: מלתא אנב אורחיה קא משמע לן, דאיכא דינר דאתי משקל. כלומר — יש דינר הנוצר ממטבע של שקל שנחסר עד כדי דינר. ודינר זה מותר לקיימו.

ומסייע ליה לדברי רבי אמי, דאמר רבי אמי: דינר הבא משקל מותר לקיימו, ולהשתמש בו כדינר.

אך דינר הבא מסלע שנחסר עד כדי דינר, אסור לקיימו. כיון שהסלע היא מטבע עבה, יבואו לטעות בדינר זה ולהשתמש בו כשקל⁽⁴¹⁾.

עוד שנינו בברייתא: "פחות מכאן איסור, אסור".

ובדינר שנפחת והולך מותר לקיימו עד רובע. [לקמן יבואר השיעור המדויק].

פחות מכאן איסור, אסור. [לקמן יבואר].

ובמטבעות אלו שאסרו לקיימם, הרי זה לא ימכרנה, לא לתגר, ולא לחרם [שודד], ולא להרג [רוצח], מפני שמרמין בה את אחרים. וכופים אותם לקבלה כמטבע מעולה⁽³⁹⁾.

אלא יקבנה, ויתלנה כסגולה בצואר בנו או בצואר בתו. עד כאן דברי התוספתא.

והגמרא חוזרת לבאר דברי התוספתא, קטע אחר קטע:

אמר מר "בסלע עד שקל"⁽⁴⁰⁾, בדינר עד רובע.

מבאר הגמרא: מאי שנא בסלע שחסרונו מותר רק עד שקל [דהיינו מחצית מערכו], ומאי שנא בדינר שחסרונו מותר עד רובע מערכו?

אמר אביי, מאי רובע דקתני גבי דינר — נמי רובע שקל. דהינו מחצית הדינר.

ומסתבר לי דעד שקל ואונאתו קאמר. דמאי שנא שקל הבא מסלע ודינר הבא משקל, משקל ודינר רמעיקרא דמותר לקיימם ולהוציאם בשוים עד כדי אונאתן.

41. כתב הנמוקי יוסף — "ומדלא אסר רבי אמי אלא סלע שפחת עד דינר, משמע שאם יותר מדינר אע"פ שפחת יותר ממחצה יקיים. ובהא לית הלכתא כוותיה, שהרי הברייתא קתני שאין רשאי לקיימה אלא דוקא כשעמדה על מחצה, כגון בסלע עד שקל, ובדינר עד רובע". ועיין עוד במהר"ם שיף.

כמטבע רגילה, אין כאן שום הפסד. ולכן מותר להוציאה לכתחילה.

39. אך לאדם אחר מותר למוכרה על מנת שיתלנה בצואר בנו וביתו. הראשונים.

40. ואף אם פחתה משקל מעט, פחות מכדי אונאה, יקון, כדלקמן, ואסור לקיימה כשקל. כיון דהוי שקל הבא מסלע, ובכדי אונאה ופחות ממנה נמי שכיח טעותא, ואין אדם מכיר בחסרונה אלא בקי הרבה. הראב"ד.

אך הרשב"א כתב: בסלע עד שקל —

מבארת הגמרא: **מאי קאמר** (42)?

אמר אביי, הכי קאמר: אם פחתה הסלע יותר מכדי **אונאה באיסר, אסור** להשתמש בה כסלע יפה.

אמר ליה רבא: אי הכי, [שפחתה יותר מכדי אונאה] מדוע צריכה לפחות יותר באיסר, הא **אפילו** אם פחתה **במשחו נמי** אסור להשתמש בה כסלע יפה (43)?

אלא אמר רבא: כונת הברייתא לומר — אם פחתה **הסלע איסר לדינר**, [1: 24, כרבי מאיר], **אסור** להוציאה, **דהוי אונאה.**

וסתמא דברייתא, כרבי מאיר.

תנן התם במסכת כלים: **סלע שנפסלה, והתקינה** (44) **שיהא שוקל בה משקלות** (45), **טמאה.** כלומר, מקבלת טומאה ככלי. שהרי עשאה כלי (46).

עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה?

לסלע, שני דינרים. [דהיינו שקל. כדלעיל].

ואם נפחתה **פחות מכן, יקוץ.** [יחתוך את המטבע לשנים, שלא יבוא להשתמש בה כשקל].

ומספקא לן, **יתר על כן מאי?** כלומר, אם פחתה מסלע יותר מכדי אונאה, אך נשאר

להחזיר את האונאה.

והוכיח מכאן הנתיבות המשפט [רכז—ב] שמוותר למכור חפץ עם אונאה, אם בדעת המוכר להחזירה אם יתבעוה ממנו. [ועיין בתוס' הרא"ש שהסתפק בזה].

44. אם אינה ראויה למשקולת עד שיעשה בה מעשה, אינה יורדת לידי טומאה במחשבה, עד שיתקן בה מה שצריך.

אך אם ראויה למשקולת בלא מעשה יורדת לידי טומאה במחשבה, שחשב עליה לעשותה כלי. תוספות. ועיין בתוס' הרא"ש.

45. ומדובר, כשעשאה משקולת לשקול בה כסף וזהב, ודברים יבשים. אך אין לשקול עמה דברים לחים, כיון שהלחלוּחית נדבקת בה ומכבידה עליה.

וכמו כן, צריך לחפות את המשקולת בעור כדי שלא תישחק. תוספות.

46. מבואר דסתם מטבע אינה כלי, עד שיתקינה לקבל בה משקולות.

42. רש"י פירש, "מאי איריא איסר, אפילו משהו נמי? דהא אמר — בסלע עד שקל ותו לא".

וסבר בשיטת האב"ד הנזכרת לעיל, דאם פחת מעט, אפילו בפחות מכדי אונאה, אסור לקיימה. [ועיין במהרש"א דאפילו אותו משהו אינו שוה פרוטה, אסור. משום דבקל יבא לידי שיעור פרוטה].

אמנם להרשב"א ד"עד שקל ואנאתו קאמר", קוּשית הגמרא — **מאי קאמר,** מדוע בשיעור איסר הוי אונאה, הרי ליכא מאן דאמר ששיעור האונאה בשקל הוא איסר? ועיין עוד, בנמוקי יוסף, ובמהרש"א ומהר"ם שיף.

43. הקשו התוספות, לדעת רש"י, ש"יתר על כן מוכרה בשויה" פירושו — מותר לו למוכרה כסלע יפה, כדלעיל, אם כן, אף אם לא חיסר משהו יתר על כדי אונאה, אלא בשיעור אונאה מדייק, אסור לו למוכרה כסלע יפה, ומדוע נזקק רבא לומר שתפחות במשהו?

ותרצו, דמיירי אפילו אם דעתו להחזיר את האונאה, אסור כיון שהמקח טעות. אבל בכדי אונאה, מותר לו למוכרה כסלע יפה אם בדעתו

בה יותר משקל, האם מותר לקיימה, ולא נחוש שמא יבואו להוציאה כסלע מעולה?

אמר רב הונא: בין אם נשאר בה פחות מכון יקוץ, [שמא יבואו להוציאה כשקל], ובין יתר על כן יקוץ את היתר, ויעמידה על שקל. [שמא יבואו להוציאה כסלע] (47).

רק במקרה שנשאר בה שקל בדיוק מותר לקיימה כמות שהיא, ולהשתמש בה כשקל.

אך רבי אמי אמר: פחות מכון יקוץ. אך יתר על כן — יקיים. ואין אנו חוששים שמא יבואו להוציאה כסלע. כיון שהסלע מטבע גדול הוא, וניכר בו שנחסר ממשקלו.

ב-ב ומקשינן לדברי רב הונא: **מיתבי**, הרי שנינו לעיל "עד כמה תהא הסלע חסרה. יתר על כן, מוכרה בשויה", ובפשטות כונת הברייתא "מוכרה בשויה" — לפי ערכה האמיתי.

מאי לאו [האם לא מדובר במקרה] שפחתה יותר מכדי אונאתה? ובכל זאת מותר לקיימה, ולמוכרה לפי דמיה, ולא כדברי רב הונא?

ומשנינן: לא. מדובר במטבע יתירה, דאכתי לא פחתה בכדי אונאתה, וקא משמע לן

שיכול למוכרה בשויה, דהיינו כמטבע יפה ומעולה.

עוד מקשינן לדברי רב הונא: **מיתבי**, "עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה? כסלע — עד שקל (48)".

מאי לאו [האם לא מדובר במקרה] דפחית פורתא פורתא [שנפחתה מעט מעט], ובכל זאת מותר לקיימה עד שקל, ולא כדברי רב הונא?

ומשנינן: לא. מדובר באופן הנפיל לנורא, ואפחות כהרא זימנא [נפלה המטבע לאש, ונפחתה בבת אחת עד כדי שקל].

הגמרא חוזרת לבאר את הברייתא שהובאה לעיל:

אמר מר "יקבנה ויתלנה בצואר בנו או בצואר בתו".

ורמינהי, הרי שנינו בברייתא גבי מטבע שנפחת יותר מהשיעור שהתירו לקיימו — "לא יעשנה משקל בין משקלותיו, ולא יזקנה בין גרוטותיו [שברי כלי כסף שברשותו], ולא יקבנה ויתלנה בצואר בנו ובצואר בתו, אלא — או ישחוק, או יתוך, או יקוץ, או יוליך לים המלח".

בפועל, אינה מקבלת טומאה.

47. ולפי שיטתו, הא דאמרינן "ולא ימכנה לא לתגר", איירי אף על יתר מכון. תוספות.

48. צריך באור, מדוע לא הקשו ממתניתין דכלים גופא, דכתיב בה — "עד שני דינרים?" ועיין שיטמ"ק בשם הראב"ד.

וקשה, הא לעיל [מה ב ד"ה אין] כתבו התוספות דמטבע הוי כלי לענין קנין סודר, כיון שראוי לשקול בה משקולות?

ומבאר הדרכי דוד, לקנין סודר בעינן כלי משום חשיבות, ובכהאי גונא, אין צורך שיתקיינה בפועל למשקולות, אלא סגי בכך שיש במטבע את האפשרות לשמש לענין זה.

משא"כ לענין קבלת טומאה, בעינן כלי ממש, ולכן כל זמן שלא התקיינה לקבל משקולות